

RESUM DE LES INTERVENCIONS

“Museus d’Història i el Centre de Memòria El Born a Barcelona”.

JOSEP M. SOLÉ I SABATÉ (Universitat Autònoma de Barcelona).

TEXT:

“Quatre projectes propis i un desgavell aliè”. El meu interès pel món dels museus, sempre com espectador i posteriorment impulsor o responsable neix una mica de casualitat. Com tantes i tantes coses a la vida.

Primer Projecte, mig nascut:

1- Museu del Carlisme a Catalunya (Solsonès). Quan la idea queda superada.

Segon Projecte, realitat:

2- Museu d'Història de Catalunya (Barcelona). El fet supera la idea inicial.

Tercer projecte, des del país profund:

3- Museu de l'Aigua dels Canals d'Urgell (Mollerussa- Pla d'Urgell). Tot neix des de la base.

Quart projecte, la guerra civil que sembla mai s'acaba:

4- El COMEBE (Consorti del Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre). Memòria història, pacifisme i turisme cultural.

Cinquè projecte, des d'un plantejament partidista ideològic:

5- El Born. Centre de Cultura i Memòria (Barcelona. O com passar del tot al no res.

“El Museu Nòmada. Exposicions itinerants i treball de camp etnohistòric al territori”.

JOSEP FORNÉS I GARCIA (Antropòleg).

TEXT:

1. El Museu Nòmada

Un museu de societat s'ocupa de recollir, restaurar si és el cas, conservar, estudiar i retornar a la societat en forma d'exposicions el patrimoni, tant de caràcter material com immaterial, que fa referència a les formes de vida quotidiana d'un poble o d'uns pobles

determinats. D'aquesta manera, l'experiència prèvia de l'estudi del patrimoni propi i aliè demostra la importància del treball de camp i la necessitat que l'etnògraf o l'historiador participés en l'observació i la recollida dels materials, per tal de minimitzar els problemes d'interpretació que comporta la descontextualització del patrimoni objecte d'estudi. El patrimoni etnohistòric és una construcció clarament social i, per tant, difícilment conservable i transmissible, i els museus de societat treballen per aconseguir que es continuï produint la transmissió d'aquest coneixement. En aquest sentit, en el programa Museu Nòmada vaig produir exposicions divulgatives itinerants basades en l'estudi i en la recerca del patrimoni etnohistòric dels Països Catalans i en relació amb l'actualitat de les associacions de la cultura popular, universitats, centres d'estudis i altres institucions del nostre país. Els materials recol·lectats al llarg dels més de setanta anys de recerca científica i de treball de camp etnogràfic de l'equip professional de l'avui Museu Etnològic i de Cultures del Món de Barcelona, es van complementar amb les polítiques de proximitat envers les comunitats que conviuen avui al nostre país. La simbiosi de la teoria i la pràctica va fer possible aquestes mostres, creades des del camp acadèmic i les organitzacions de la ciutadania. Presentades de forma itinerant, aquestes exposicions serveixen per acostar les tradicions, la història, la cultura i la manera de viure dels nostres pobles a d'altres de ben allunyats, d'aquí l'interès d'unes mostres que han viatjat per tot Catalunya però que, en alguns casos, han arribat fins i tot a països com Regne Unit de la Gran Bretanya, França, Espanya, Portugal, Síria, Marroc, Mèxic, Brasil o Colòmbia. Fàcils de transportar i muntar, aquestes exposicions difonen coneixements valuosos, sovint amb la col·laboració d'altres institucions o agents culturals, estructurant uns continguts de gran valor científic però també estètic i divulgatiu.

Exemple 1.

La mostra itinerant Fam i guerra a Catalunya recorda, a partir d'objectes, documents i dels records, d'homes i dones que la van patir, l'escassetat de queviures i productes de tota mena que va ser habitual durant els anys de la guerra civil i la postguerra. Es passava fam al front, on els i les combatents menjaven poc i malament, i també a les ciutats, on dones, nens i avis s'havien d'esforçar per sobreviure i trobar els aliments més bàsics.

L'exposició ens transporta a uns temps de pa negre, de garrofes, de verdolaga, de figues de moro, de cafè de malta i de xicoira, temps en els quals es criaven gallines, conills o coloms als terrats i balcons i es pescava amb canya, no tant per afició com per pura necessitat. Les xarxes socials d'amistat i d'intercanvi de productes o serveis van salvar la vida de molts ciutadans, que podien aconseguir aliments bescant-los per d'altres productes o serveis.

Acabada la guerra, i fins al 1952, encara es va mantenir l'escassetat d'aliments, fins al punt que l'Estat va imposar un racionament. Molts ciutadans i ciutadanes conserven encara les cartilles de cupons que es poden veure en aquesta mostra. D'altres tenen encara molt presents els viatges que feien al camp per tal de proveir-se d'uns aliments

que havien d'introduir a la ciutat d'amagat per evitar la vigilància dels burots, funcionaris encarregats de cobrar impostos per aquests productes. Era l'anomenat estraperlo, una pràctica de subsistència que, practicada a gran escala, va acabar enriquint figures prominents del règim franquista.

Exemple 2.

El coneixement de la geografia i l'etnologia de la Gran Sabana de Veneçuela té molt a agrair a la feina constant d'un seguit d'exploradors catalans que van recórrer la zona en diversos moments del segle XX. Ho explica una exposició itinerant que segueix les exploracions per territori veneçolà de Fèlix Cardona, però també les de Juan Maria Mundó, Josep Maria Cruxent i Pau Vila, que van contribuir a documentar les característiques etnogràfiques, geogràfiques, arqueològiques i naturals d'aquesta zona de Sud-amèrica. La mostra neix amb l'arribada del Fons Etnogràfic de Cardona a Malgrat de Mar l'any 2011. En aquesta població del Maresme havia nascut Fèlix Cardona, un dels exploradors més destacats del segle XX. Cardona va viatjar a aquestes terres el 1927, va aprendre els llenguatges dels indígenes i va prendre notes de gran valor sobre la seva cultura, a més de recollir tota mena de minerals i plantes que després feia arribar al Museu de Ciències Naturals de Caracas i a la Smithsonian Institution dels Estats Units. D'aquí que, encara avui, una vintena de plantes duguin en el seu nom la denominació "Cardonae". Cardona, però, no va ser l'únic explorador català a l'Orinoco. En aquesta exposició, parents i coneguts d'altres aventurers ens parlen dels viatges i les vivències de Juan Maria Mundó, que va viatjar a Veneçuela per explorar la frontera sud del país cap al 1907; Josep Maria Cruxent, un antropòleg, explorador, dibuixant, pintor d'avantguarda, operador de cinema i arqueòleg que va arribar a la zona el 1939; i Pau Vila, geògraf i pedagog que els anys 40 del segle XX va fer el recorregut a peu entre Caracas i Bogotá.

“La museografització de la presó franquista del Castell de Bellver. Projecte “Jo Hi Era”.

AINA FERRERO HORRACH (Universitat de les Illes Balears).

TEXT:

El Castell de Bellver és una de les icones patrimonials de Mallorca. Concebut com a residència reial a principis del segle XIV, la seva realitat d'ús ha estat marcada per la utilització com a presó en nombroses ocasions al llarg de la seva història; la darrera d'elles, l'any 1936, quan va ser utilitzat com a presó franquista. La ponència pretén explicar el procés de concepció i execució del projecte museogràfic de la presó franquista de Bellver i de com va originar un projecte d'investigació paral·lela amb el nom de “Jo Hi Era” l'any 2017. Aquesta investigació va permetre inventariar exhaustivament 230 grafitos del pati d'armes del castell, verificant el nom de 22 presos polítics. L'existència d'aquests grafitos era coneguda anteriorment però aquesta investigació va aconseguir provar per primera vegada la seva autenticitat.

“La museística d’art contemporani a Occitània”.

FRANCISCA LLADÓ POL (Universitat de les Illes Balears).

TEXT:

Introducció:

Des de finals dels anys noranta del segle passat i especialment el segle XXI veurem créixer de manera exponencial el nombre de Museus d’Art Contemporani. Inicialment havien de difondre les noves tendències artístiques arrelades a un territori, donar-li difusió a la vegada que convertir-se en centre d’investigació. Un nou concepte que sense cap dubte està vinculat al Turisme Cultural. El 2014 François Hollande inicià una política de descentralització François Hollande per tal de reduir les despeses públiques, passant de 22 a 13 regions metropolitanes. El resultat va ser especialment complicat el 2015 amb el naixement d’Occitània a partir de la unificació de Languedoc-Roussillon i Midi Pirineus. Això determina una unitat territorial més àmplia i amb una diversitat museística generada a partir d’obres procedents de París i al marge de les respectives històries locals. Una situació que es pot resumir de la següent manera:

- Existència de petites estructures locals i/o municipals que tenen el seu origen en una història local d’artistes de la regió o vinculats a ella.
- Museus formats a partir de donacions de col·leccionistes amb caràcter de privat o semi-públic.
- Al marge de les dinàmiques nacionals de descentralització promocionades pel Ministeri de Cultura, molts presents a Occitània.
- Punts forts: projectes originals i coherents.
- Punts febles: projectes dispersos, amb pocs recursos i mecanismes de gestió.
- Riscs: competència departamental amb altres àmbits museístics -Camp d’Internament de Rivesaltes i a nivell regional- aposta per l’arqueologia: Musée de la Romanité de Nîmes i de Narbonne.

“Els museus d’Història a les Illes Balears”.

SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS (Universitat de les Illes Balears).

TEXT:

Introducció:

La panoràmica dels museus d’història de les Illes Balears i Pitiüses és a l’hora de gran diversitat i complexitat. Determinades èpoques històriques estan tractades profusament i d’altres amb moltes mancances. Els itineraris que es poden fer són diversos i presenten importants singularitats. Es poden interrelacionar tot un conjunt d’aspectes que presenten els museus i d’aquesta manera avançar cap a una síntesi històrica.

- 1.L'història de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera i els seus reflexos als museus.
- 2.Museus, centres d'interpretació, centres culturals, cases museus i xarxes culturals. Exposicions.
- 3.Els espais museïtzats. Projectes.
- 4.Singularitats: el Museu de Menorca, el Museu de Mallorca, el Museu d'Història de Manacor i el museu d'Història de Ciutat.
- 5.Potencialitats i realitats dels museus d'arqueologia: el Museu d'Eivissa, Puig de Sa Morisca i Son Fornés de Montuïri.
- 6.La llarga història del Museu Marítim.
- 7.Potencialitats i realitats dels museus etnològics. Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera.
- 8.Els museus de l'Església: el cas del de Lluc i la Realitat i projecció del Museu d'Art Sacre.
- 9.La Memòria Democràtica i la seva museïtzació.
- 10.Reflexions i projectes en el temps present: de les reformes a la projecció de futur. La perspectiva Euroregional.

“Bellver, presó franquista”.

TOMEU CANYELLES CANYELLES (Universitat de les Illes Balears).

TEXT:

Avui en dia, el castell de Bellver és quelcom més que un dels principals atributs patrimonials de Mallorca: és una mena de mirall en el qual, des de la seva construcció a principis del segle XIV, s'ha reflectit la història de l'illa. La fortalesa complia totes les característiques –tant morfològiques com geogràfiques– per a esdevenir un presidi gairebé perfecte per als dissidents polítics: per tant, el que avui és un dels monuments illencs més concorreguts pels turistes va jugar un paper significatiu com a part de la repressió política. L'inici de la Guerra Civil encetà un nou període en la història del castell: de forma improvisada, els colpistes utilitzaren aquella infraestructura monumental per empresonar a polítics, sindicalistes, pagesos, advocats i qualsevol altra persona vinculada a la vida política de la Segona República. Centenars de persones, acaramullades en condicions gairebé inhumanes, foren protagonistes involuntaris d'un dels episodis més foscos viscuts al castell. La museïtzació d'una de les sales de la Torre de l'Homenatge, i l'edició d'un llibre, han permès documentar amb més precisió el paper de Bellver com a presó franquista.

“Els museus de l'exili català”.

ENRIC PUJOL I CASADEMONT (Universitat Autònoma de Barcelona).

TEXT:

L'exili ha estat una constant històrica de la humanitat que no sempre ha merescut prou atenció ni per part dels estudiosos ni de la mateixa ciutadania que no s'ha vist afectada per aquest fenomen. La gran dimensió que van prendre els exilis a nivell mundial durant el segle XX (amb dues guerres mundials, revolucions gegantines, grans processos de descolonització...) motivaren que el tema centrés el debat polític i intel·lectual, i s'arribés a parlar de l'exili com a una de les circumstàncies de la contemporaneïtat.

Un dels més importants a escala internacional, tant a nivell quantitatiu com a nivell qualitatiu, fou el de l'exili republicà del 1939 que va tenir com a escenari principal els territoris catalans de banda i banda de la frontera estatal francoespanyola. Fou la caiguda del front de l'Ebre que motiva una accelerada retirada massiva de tropes i de molta població civil cap al nord, envers la República francesa, per evitar la repressió del bàndol franquista. Es calcula que foren prop d'unes cinc-centes mil persones les que van creuar la frontera entre finals del mes de gener i principis de febrer del 1939. Una retirada que es va fer enmig d'una lògica de guerra, amb enfrontaments militars i bombardejos i metrallaments constants dels qui volien exiliar-se. Això provocà una xifra indeterminada de morts. Tanmateix, l'objectiu de no ser capturats per l'avanç franquista es complí.

Un cop a l'altre costat de la frontera, la majoria dels refugiats foren internats en camps de concentració improvisats, amb unes condicions molt precàries que comportaren la mort de milers de persones. La duresa de les condicions dels camps, la precària situació de la resta de refugiats i d'altres causes motivaren que, al cap de pocs mesos, hi hagués un retorn important i que la massa d'exiliats es reduís a unes 200.000 persones; una xifra impressionant aleshores i encara ara. La República francesa i sobretot la Catalunya del Nord, a causa de la seva proximitat a la frontera, fou el principal centre d'acollida de tota aquella gent, per bé que de seguida es produí una gran diàspora cap a altres països com Mèxic, l'URSS, Xile, República dominicana... Tot i la dispersió i malgrat l'ocupació nazi de França, la Catalunya del Nord continuà essent, durant molt i molt de temps, el lloc de refugi i la terra d'adopció més important d'aquell exili; cosa que tingué una repercussió demogràfica important.

El record de l'exili i de la guerra civil es mantingué ben viu sobretot en l'escenari final de la retirada, a l'Empordà i a la Catalunya del Nord. No ha de sobtar, doncs, que sigui precisament en aquest àmbit català transfronterer que hagin sorgit diferents iniciatives de caràcter museístic encaminades a preservar el record i a estudiar el fenomen. És el cas del Museu de l'Exili de La Jonquera, de l'exposició permanent d'Agullana, de Portbou, del centre d'Argelers i del complex de Ribesaltes per esmentar els més importants. Com sorgiren aquests centres? Quina era i quina ha estat la seva intenció fundacional? Quin sentit tenen ara que hem entrat en un nou segle? Quina importància pot tenir ara i aquí el record i l'estudi d'aquell exili gegantí?